

LEDARE

Om modet att inte följa modet

”Även vetenskapsmän ... följer slaviskt modet, som har ännu större inflytande över vetenskapen än över fasonen på hattarna.” Så skrev den franska filosofen **Simone Weil** för drygt 60 år sedan – och det är knappast mindre sant nu än det var då.

Det mode som påverkar forskarna kan antingen vara trender inom den egna disciplinen eller strömningar i samhället. Det är främst människovetenskaperna som är känsliga för inflytanden av det senare slaget. Det är knappast en slump att socialantropologer som **Margaret Mead** eller **Ruth Benedict**, som betonade kulturella variationer och människans obegränsade formbarhet, var tongivande på det radikala 60-talet, medan vår nyliberala samtid lyfter fram evolutionspsykologer med budskapet att människans beteende följer järnhårda lagar som göts in i hjärnan under stenåldern, och att det är naturligt för människan att ta för sig vad man kan och att trampa på de svaga.

Här måste man göra en gardering: det som utåt framstår som utvecklingar inom vetenskapen är kanske bara krusningar på ytan: mycket beror på vilken typ av forskning som lyfts fram i massmedierna. De utvecklingar som kommer att visa sig betydelsefulla på lång sikt får kanske ingen uppmärksamhet idag. Det finns knappast någon betydande upptäckt som inte samtiden, till och med kollegerna inom facket, en gång i tiden har ignorerat eller förkastat. År 1858, då **Charles Darwin** och **Alfred Russell Wallace** tillsammans presenterade sina revolutionerande tankar om arternas uppkomst för Royal Society i London, antecknades det i sällskapets årsbok att ingenting av större intresse hade framkommit under året.

Simone Weil skriver också: ”Vad som är heligt i vetenskapen, är sanningen ... Kollektivet är inte bara främmande för det heliga, utan därtill direkt vilseförande, därigenom att det bjuder en falsk efterapning av det heliga.” Här blottlägger hon en av vetenskapens självförhärligande myter. Det brukar sägas att även om den enskilda forskaren bara är en människa, så uppvägs detta av att vetenskapliga utsagor är utsatta för samfundets granskning, som garanterar att ingenting ofullgånget släpps fram.

Men kollektivets kontroll är en dubiös garanti. Det finns ingenting som tvingar forskarsamfundet att ifrågasätta sina gemensamma fördomar. **Francis Bacon** påtalade att vetenskapens utveckling hotades av ”idoler”, kollektiva förblindelser. När har ett kollektiv någonsin varit mera rakryggt än de enskilda medlemmar som tillhör det? Varför skulle forskare vara annorlunda? De är ju bara människor.

En central tanke i **Thomas Kuhns** bok *The Structure of Scientific Revolutions* var att sanning inte kan vara ett *yttre* mått på vetenskapliga framsteg. Vissa omvälvningar i en vetenskap är så radikala att de utesluter direkta jämförelser mellan forskningsresultaten, eftersom de innebär en förändring i synen på vilka frågor som meningsfullt kan ställas eller på betingelserna för att avgöra dem. Vi har då att göra med ett paradigmskifte. Detaljer kan korrigeras (det är vad Kuhn kallar ”normalvetenskap”) men inte helheten eftersom den definierar vad vi förstår med ”verkligheten”. Finns det då något sätt att skilja mellan genuina framsteg och modeflugor?

Någon djup eller principiell skillnad finns det inte enligt Kuhn. Att kalla något en mode”flugor” uttrycker givetvis ett avståndstagande: ”*de* ägnar sig åt modeflugor, *vi* deltar i ett paradigmskifte”. (Det är intressant att konstatera att forskare inom många discipliner har anammat begreppet paradigm som en del av sin *själv*förståelse – hos Kuhn hörde begreppet till en beskrivning av vetenskapens utveckling utifrån.) Man glömmer lätt att modets utveckling är en *djup* process. Jämför till exempel dagens kläder med viktorianska tidens: betänk hur synen på kön, klass eller olika åldrar då kom till uttryck. Modet är en del av sin tid, men det betyder inte att modet följer en uppgjord plan eller närmar sig ett slutligt mål.

Skillnaden mellan modeflugor och paradigmskiften är främst en fråga om varaktighet. Därför borde man egentligen tala om paradigmskiften först i efterskott, inte medan omvandlingen pågår. Men varaktighet innebär inte någon kvalitetsgaranti: behaviorismen i psykologin dominerade i decennier trots att den bygger på en begreppsförvirring. (Kognitivismen som slagit ut behaviorismen, och som bygger på den andra sidan av samma förvirring – ett missförstånd av psykologiska förstapersonsutsagor, jämför Ikaros 4/2005 – kommer säkert att dominera lika länge.)

Men blir det då inte nonsens att, som Weil, tala om sanningen som ”det heliga” i vetenskapen? Om allt handlar om att efterleva rådande konventioner, vilken vikt får forskargärningen?

Begrepp som ”sanning” och ”verklighet” hör hemma i en vetenskaplig praxis som formar den enskilda forskaren. Men det betyder inte att hon är slav under konventionen. Tvärtom är hon själv med om att forma den. Det kan hon göra modigt och ärligt eller opportunistiskt och karriärmedvetet. Problemet är att vi ställer sanningskrav som inte ens är begripliga, och när de inte uppfylls tycker vi att allting blir godtyckligt. Men sanning i vetenskapen är i sista hand en moralisk, inte en metafysisk fråga. Forskarens sanningskärlek är det yttersta måttet på sanning.

Lars Hertzberg

lars.hertzberg@abo.fi